

Szczecin, 26 kwietnia 2019 r.

dr Marek Tkaczuk
Katedra Prawa Rzymskiego,
Historii Prawa i Doktryn
Polityczno-Prawnych
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Szczecińskiego

Autoreferat

przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych,
w szczególności określonych w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. 2017.1789) w języku polskim

1. Imię i nazwisko: Marek Tkaczuk

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- Dyplom ukończenia studiów wyższych magisterskich na kierunku historia, w zakresie nauczania historii, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Humanistyczny, 1996 r. Tytuł magistra historii uzyskany na podstawie pracy magisterskiej pt. „Przemiany prawno-ustrojowe w Niemczech w latach 1933-1939 jako podstawa państwa stanu wyjątkowego”, napisanej pod kierownictwem naukowym prof. dr. hab. Włodzimierza Stępińskiego.

- Dyplom ukończenia studiów wyższych magisterskich na kierunku prawo, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, 1998 r. Tytuł magistra prawa uzyskany na podstawie pracy magisterskiej pt. „Podziały terytorialne i organizacja ich zarządu na Pomorzu Zachodnim w okresie Gryfitów (do 1637 r.)”, napisanej pod kierownictwem naukowym prof. dr. hab. Jerzego Walachowicza.

- Dyplom uzyskania stopnia naukowego doktora nauk prawnych w specjalności historia państwa i prawa nadany uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego z dnia 18 czerwca 2004 r. Stopień doktora uzyskany na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej pt. „Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej”. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr. hab. Jerzy Walachowicz, recenzentami w przewodzie doktorskim byli prof. dr. hab. Krzysztof Krasowski i dr. hab. Zofia Kulejewska, prof. US.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

- Od 1998 r. jestem zatrudniony na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego. Od 1998 r. do 2004 r. pracowałem na stanowisku asystenta, a od 2004 r. pracuję na stanowisku adiunkta. Obowiązki pracownicze wykonywałem początkowo w Katedrze Historii Prawa, a następnie w Katedrze Prawa Rzymskiego, Historii Prawa i Doktryn Polityczno-Prawnych.
- W latach 2004 – 2008 byłem zatrudniony na stanowisku wykładowcy w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Turystycznej w Szczecinie.
- W różnych latach okresu 2004-2019 współpracowałem prowadząc zajęcia dydaktyczne na podstawie umów prawa cywilnego z następującymi uczelniami: Wyższa Szkoła Humanistyczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie; Szczecińska Szkoła Wyższa – Collegium Balticum; Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Szczecinie; SWPS w Poznaniu.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789):

a) **Tytuł osiągnięcia naukowego:** Monografia pt. „Daniny w naturze w skarbowości II Rzeczypospolitej. Studium prawnohistoryczne”.

b) **Autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy:**

Marek Tkaczuk, „Daniny w naturze w skarbowości II Rzeczypospolitej. Studium prawnohistoryczne”, Toruń 2019, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa (TNOiK), Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, ISBN 978-83-7285-854-2, recenzenci wydawniczy: dr hab. Piotr Fiedorczyk, prof. UwB, dr hab. Zbigniew Naworski, prof. UMK.

c) **Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.**

1. Daniny w naturze, obok posług i własności panującego, stanowiły podstawę dochodów państwa polskiego w okresie monarchii patrymonialnej. Rozwój stosunków ekonomicznych, doprowadził do przejścia gospodarki naturalnej do opartej na pieniądzu.

Konsekwencją tego stanu były zmiany w organizacji skarbowości państwa. Dochody państwowe przyjęły postać podatków, ceł, opłat, świadczeń, których przedmiotem były pieniądze. Daniny w naturze nie znikły w skarbowości państwowej. W odrodzonej po okresie zaborów Rzeczypospolitej wykorzystywano daniny w naturze w celu realizacji różnych zadań państwowych. W literaturze polskiej nie było monografii na temat danin w naturze, obowiązujących w skarbowości polskiej okresu międzywojennego. Mając to na względzie podjęto badania, których zadaniem było wykazanie, że w Polsce w latach 1918-1939 daniny w naturze nie miały charakteru zabytków prawa i były w skarbowości państwowej instytucjami w użyciu. Celem pracy było wykazanie, że daniny w naturze w badanym okresie miały status świadczeń publicznych o charakterze podatkowym. Pozostałymi celami pracy było ustalenie pojęcia daniny w naturze oraz określenie jej cech konstytutywnych. Na tej podstawie wskazano, które z licznych świadczeń w naturze funkcjonujących w systemie prawnym II Rzeczypospolitej miały charakter danin w naturze. Kolejnym celem badawczym było zrekonstruowanie poszczególnych danin w naturze. Prace badawcze w tym zakresie obejmowały: zrekonstruowanie procesu prawodawczego przy wprowadzaniu określonej daniny w naturze do systemu prawnego państwa. Przedstawiono proces decyzyjny władz państwowych oraz wpływ na te działania czynników politycznych, naukowych, społecznych i gospodarczych w drodze formułowania przez różne środowiska postulatów, wniosków i opinii; ustalenie i wskazanie dla każdej z danin w naturze pełnych podstaw prawnych wypływających ze źródeł prawa, takich jak konstytucja, ewentualnie innych aktów rangi konstytucyjnej obowiązujących w Polsce dwudziestolecia międzywojennego, a także aktów ustawodawczych oraz aktów wykonawczych w postaci rozporządzeń, zarządzeń, uchwał regulaminów, reskryptów, statutów; przedstawienie konstrukcji prawnej poszczególnych danin w naturze na podstawie przepisów oraz pomocniczo wykorzystanego orzecznictwa sądów; odtworzenie i scharakteryzowanie mechanizmów poboru danin w naturze oraz ich wydajności przez interpretację przepisów proceduralnych i analizę różnego rodzaju źródeł prawa i praktyki prawnej; wskazanie celów i zasad zużycia danin w naturze oraz wskazanie okoliczności, które uzasadniałyby ustanowienie danin w naturze wspólnie.

Nakreślone cele realizowano następującymi metodami badawczymi. Posługiwano się metodą historyczną polegającą na krytyce i interpretacji źródeł, metodą dogmatyczną pozwalającą na przeprowadzenie wykładni przepisów prawa regulujących badaną materię, metodą statystyczną umożliwiającą liczbową ilustrację istotnych zagadnień dotyczących poboru danin, metodą porównawczą dla stwierdzenia podobieństw i różnic badanych

instytucji z instytucjami dawnymi lub obcymi oraz metodą opisową pozwalającą przedstawić ustalone wyniki badań.

Podstawowym okresem zainteresowania badawczego były lata 1918–1939. Jednak dla pełnego nakreślenia istoty badanych zjawisk, przedstawienia m.in. genezy danin w naturze, ich form i znaczenia dla skarbowości konieczne było ukazanie, że instytucje te funkcjonowały już w państwach antycznych, a w Polsce od czasów piastowskiej monarchii wczesnofeudalnej do kresu I Rzeczypospolitej i dalej na ziemiach polskich w okresie zaborów. Początkowa cezura głównego okresu badawczego była oczywista. Z chwilą odrodzenia Polski zaistniały warunki dla podejmowania suwerennych decyzji dotyczących kształtu ustroju politycznego, prawnego, w tym skarbowego, a także ustroju administracyjnego, gospodarczego i społecznego państwa polskiego. Rok 1939, jako cezura końcowa, także nie nasuwa konieczności głębszego uzasadnienia. Wybuch II wojny światowej zachwiał państwowością polską. Okupacja Rzeczypospolitej uniemożliwiła jawne funkcjonowanie organów państwa polskiego na jej terytorium, państwo trwało i działało na emigracji oraz w podziemiu. Zawieszono pobór wszelkich ciężarów i świadczeń publicznych na rzecz skarbu państwa polskiego.

Ramy terytorialne głównego kierunku badań wyznaczał zakres zwierzchności państwowej Rzeczypospolitej w latach 1918–1939. Prace badawcze prowadzono nad instytucjami prawa polskiego, tj. daninami w naturze ustanowionymi przez polskiego prawodawcę. Przeprowadzone badania naukowe z założenia nie miały charakteru prawnoporównawczego i koncentrowały się na rodzimych urządzeniach prawnych. Przyjęta konstrukcja pracy umożliwiła realizację nakreślonych celów badawczych. Praca składa się z czterech rozdziałów, zakończenia, indeksu osób i instytucji skarbowych oraz bibliografii. Rozdział pierwszy został poświęcony zagadnieniom ogólnym. Nakreślono w nim problem badawczy i cele pracy. W rozdziale przedstawiono źródła i literaturę przedmiotu do badań nad daninami w naturze. Praca została napisana na podstawie źródeł prawa, orzecznictwa, archiwaliów oraz na innych źródłach pisanych i wykorzystaniu przedwojennej i powojennej literatury, na którą składały się monografie i artykuły. Źródła prawa wykorzystane w pracy to konstytucje i inne akty prawne o konstytucyjnym charakterze regulujące ustrój państwa polskiego w dwudziestolecie międzywojennym, polskie akty prawne o różnej mocy prawnej będące podstawą normatywną danin w naturze oraz innych instytucji ustroju skarbowego i administracyjnego Rzeczypospolitej mające formę ustaw, rozporządzeń z mocą ustawy, dekretów, rozporządzeń, zarządzeń, reskryptów, regulaminów, statutów. Pomocne w pracy nad rekonstrukcją przebiegu poboru danin w naturze był akty i pisma administracji w postaci

okólników, instrukcji, komunikatów. W pracach badawczych wykorzystano archiwalia w postaci dokumentów wchodzących w skład różnych zespołów stanowiących zasób Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwów Państwowych w Białymstoku, w Lublinie, w Poznaniu, Przemyślu, Radomiu i Rzeszowie. Wykorzystano dokumenty Kancelarii Cywilnej Naczelnika Państwa, Rady Obrony Państwa, Prezydium Rady Ministrów, Sejmu oraz ministerstw w celu ustalenia przebiegu prac zmierzających do ustanowienia określonych danin w naturze oraz zainteresowania centralnych organów państwa ich funkcjonowaniem. Kwerenda w archiwach regionalnych pozwoliła dotrzeć do dokumentów będących efektem prac terenowych organów administracji państwowej i ich aparatu pomocniczego, takich jak urzędy wojewódzkie, starostwa, urzędy ziemskie oraz dokumentów powstałych w wyniku prac związków samorządowych: powiatów i gmin. Zbadany materiał archiwalny dotyczący danin w naturze obejmował wewnętrzne akty prawne, protokoły posiedzeń organów gminnych i gromadzkich, decyzje, plany, zestawienia, księgi kontrolne, korespondencję urzędową. Ważną grupą źródeł będących podstawą pracy były sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawodawczego oraz Sejmu i Senatu I–V kadencji z lat 1922–1939, a także druki sejmowe, druki senackie i interpelacje poselskie. Badania tych źródeł pozwoliło ustalić przebieg poszczególnych procesów legislacyjnych zmierzających do ustanowienia aktów prawnych fundujących w ustroju skarbowym daniny w naturze. Materiały parlamentarne były pomocne w ustaleniu przyczyn podejmowania prac legislacyjnych, mających swoje źródło w sytuacji politycznej, ekonomicznej i społecznej państwa polskiego. Ta kategoria źródeł pozwoliła też wskazać oczekiwania i prognozy w zakresie skutków proponowanych regulacji prawnych. Ustalono także stanowiska poszczególnych rządów, ministrów, komisji sejmowych i senackich, ugrupowań politycznych albo polityków dotyczące projektowanych instytucji skarbowych. Poznanie szczegółów prac parlamentarnych nad projektami ustaw w zakresie danin w naturze pozwoliło uzupełnić stan wiedzy dotyczącej stosunków politycznych w państwie i ich wpływu na kształtowanie polityki prowadzonej w zakresie istotnych aspektów życia gospodarczego i społecznego.

Kolejną bazą źródłową pracy były publikowane sprawozdania podmiotów zaangażowanych w pobór lub wykorzystanie środków pochodzących z danin w naturze. Wykorzystano sprawozdania obywatelskich komitetów obrony państwa, instytucji wojskowych i administracyjnych, Naczelnego Komitetu do Spraw Bezrobocia przy Prezisie Rady Ministrów, wojewódzkich Komitetów do Spraw Bezrobocia oraz Funduszu Pracy. Bardzo wydajnym źródłem była prasa wydawana w Polsce międzywojennej. Wykorzystane materiały prasowe dotyczące danin w naturze, publikowane w takich gazetach, jak: „Głos

Lubelski”, „Las Polski”, „Robotnik”, „Tygodnik Rolniczy”, „Sylwan”, „Głos Wileński”, „Dziennik Białostocki”, „Warszawianka”, „Ziemia Przemyska”, „Orędownik Wrzesiński”, „Republika”, „Gazeta Wągrowiecka”, „Krotoszyński Orędownik Powiatowy”, „Głos Kupiectwa”, „Dziennik Płocki”, „Gazeta Jarosławska”, „Ilustrowana Republika”, „Dziennik Łódzki”, „Orędownik Powiatu Szubińskiego”, „Gospodarz” dodatek tygodniowy „Obrony Ludu”, „Ziemia Włodawska”, „Głos Mazowiecki”, „Życie Podlasia”, „Siedem Groszy”, „Dziennik Ilustrowany”, miały charakter sprawozdań zawierających istotne informacje. Na podstawie sprawozdań i materiałów prasowych ustalono szczegóły poboru danin w naturze, ich wydajność, a także oczekiwania publiczne i stosunek płatników do działań związanych z wybieraniem tych świadczeń publicznych. Bazą źródłową pracy były także Sprawozdania Prezesa Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Mały rocznik statystyczny z 1939 r. Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej oraz relacje z epoki. Literatura, z którą zapoznano się w trakcie badań danin w naturze i którą wykorzystano w tekście pracy dotyczyła m.in. danin w naturze w Polsce do upadku I Rzeczypospolitej oraz na jej ziemiach w okresie zaborów, skarbowości przedwrześniowej Polski oraz jej ustroju politycznego. Daniny w naturze nie miały w literaturze przedwojennej jak i po II wojnie światowej monografii.

2. W rozdziale pierwszym podjęto próbę ustalenia pojęcia i cech legalnych konstrukcji prawnej danin w naturze oraz przedstawiono terminologię związaną z badanymi instytucjami. W kolejnym punkcie rozdziału omówiono pokrótce daniny w naturze obowiązujące w państwie polskim do jego upadku w 1795 r. oraz na ziemiach polskich w okresie zaborów. Określono także konstytucyjne podstawy danin w naturze w skarbowości II Rzeczypospolitej. Ustalono również, które z wielu instytucji obowiązujących w systemie prawa polskiego, gdzie przedmiotem było świadczenie w naturze, miały charakter danin w naturze.

Kolejne rozdziały pracy zostały poświęcone szczegółowemu scharakteryzowaniu ustalonych danin w naturze. Rozdział drugi poświęcony został jednorazowej daninie na potrzeby wojska z 1920 r. Rozdział trzeci posłużył do scharakteryzowania daniny lasowej na odbudowę kraju z 1923 r. W rozdziale czwartym przedstawiono ustanowioną przez ustawodawcę dla podatników zalegających z zapłatą podatków możliwość uiszczenia ich daniną w naturze. Opisany mechanizm został uruchomiony przez sejm trzykrotnie w latach 1926, 1931 i 1933.

W rozdziale pierwszym przyjęto m.in. za R.Rybarskim, H.Daltonem, czy H.Radziszewskim pogląd, że podatek to przekształcona danina w naturze. Mając to przekonanie uznano, że danina w naturze ma cechy właściwe dla podatku. Różnica między

podatkiem a daniną w naturze zachodziła jedynie w postaci świadczenia. W przypadku podatku obowiązany do jego uiszczenia świadczył w pieniądzu, a przy daninach w naturze obowiązany świadczył w naturze. Rozważenia wymagała kwestia, czy w ramach daniny w naturze możliwe było świadczenie wyłącznie w rzeczach nieprzetworzonych, które przyjmowały postać pożytków naturalnych rzeczy, jak płody lub inne odłączone od nich części składowe, stanowiące naturalny dochód z rzeczy, oraz zwierzęta traktowane na gruncie prawa jak rzeczy przynoszące pożytki naturalne m.in. w postaci przychówku. W takich przypadkach świadczenia w ramach danin w naturze były uiszczane wyłącznie w zbożach, owocach, warzywach, zwierzętach hodowlanych, drewnie, rybach, miodzie, sianie, słomie, wosku pszczelim itp. Czy też świadczenie w ramach danin w naturze możliwe było do spełnienia przez podmiot nimi obciążony, jeżeli świadczył wszelkie rzeczy ruchome, czyli także te, które zostały przez człowieka przetworzone, a nie tylko pobrane w ramach prawidłowej gospodarki rzeczą, np. odzież ze skór, futer czy tkana z przędzy. Przyjęto, że uiszczenie daniny w naturze polegało na świadczeniu rzeczy ruchomych oznaczonych co do gatunku, niezależnie od tego, jaką przyjmowały postać. Musiał jedynie mieć możliwą do wyznaczenia wartość majątkową oraz być przedmiotem dopuszczonym do obrotu prawnego. Ostatecznie uznano, że danina w naturze to świadczenie publicznoprawne, pobierane od oznaczonych podmiotów na cele publiczne, nieodpłatne (brak ekwiwalentu), bezzwrotne i przymusowe (obowiązkowe), o charakterze majątkowym, uiszczane w istniejących rzeczach ruchomych oznaczonych co do gatunku, niewyjętych z obrotu prawnego, których posiadanie nie było zabronione.

Nie uznano za daniny w naturze tych świadczeń osobistych lub świadczeń rzeczowych, czy w inny sposób nazywanych świadczeń niepieniężnych albo w naturze, jeżeli nie spełniały choćby jednej cechy przyjętej za konstytutywną dla danin w naturze. Najczęstszym powodem wykluczenia świadczeń z grupy danin w naturze była ich ekwiwalentność wynikająca przede wszystkim z uzyskiwanego przez obowiązanych do świadczeń wynagrodzenia za ich wykonanie, które było płacone przez państwo. Innymi przyczynami odmowy uznania za daniny w naturze świadczeń niepieniężnych lub świadczeń w naturze, obowiązujących w systemie prawnym Polski z lat 1918 - 1939 były m.in. takie ich cechy, jak prywatnoprawny charakter, uiszczanie ich przez państwo czy świadczenie prac, usług i robót.

Rozdział drugi został poświęcony jednorazowej daninie na potrzeby wojska z 1920 roku. Ustalono, że podstawową przyczyną ustanowienia tej daniny przez Radę Obrony Państwa były niedostatki w umundurowaniu żołnierzy walczących z bolszewickim

nieprzyjacielem. Naczelnik Państwa J. Piłsudski, czy premier W. Witos alarmowali radę o tym, że tysiące żołnierzy walczyło boso, w porwanych mundurach, informowano o obszarpaniu rodzącym upadek morale w szeregach. Rada Obrony Państwa uznała, że jedynym sposobem wyekwipowania armii będzie obciążenie społeczeństwa daniną w naturze. Ustanowiony rozporządzeniem Rady Obrony Państwa z dnia 25 sierpnia 1920 r. wymiar daniny wynosił do 300 000 par butów z cholewami, do 300 000 par spodni wełnianych, do 600 000 kompletów bielizny, do 300 000 koców wełnianych lub kołder ciepłych. Sejm Ustawodawczy na mocy ustawy z 26 listopada 1920 r. zatwierdził rozporządzenie Rady Obrony Państwa, dokonując jednocześnie istotnej zmiany. Zgodnie z ustawą w miejsce nieściągniętej daniny w naturze wprowadzono ekwiwalent pieniężny. Pobór daniny w naturze miał zostać przeprowadzony w ciągu 20 dni od ogłoszenia rozporządzenia Rady Obrony Państwa, jednak większość gmin, które miały za zadanie przeprowadzić pobór nie sprostała zadaniu, z tego też względu przyjęto możliwość wykonania daniny ekwiwalentem pieniężnym.

Uzyskane w ramach poboru daniny świadczenia w naturze przekazywano administracji wojskowej. Świadczenia uzyskane w ekwiwalencie pieniężnym wpłacano na specjalne rachunki skarbu państwa prowadzone dla jednorazowej daniny na potrzeby wojska w poszczególnych województwach. Zgromadzone na tych rachunkach środki pieniężne wydawano na kupno rzeczy.

Danina na rzecz wojska była jednorazowym ciężarem publiczno-prawnym ustanowionym na podstawie rozporządzenia Rady Obrony Państwa, aktu prawnego o mocy ustawy i pobieranym na cel publiczny, jakim była pomoc w zaopatrzeniu armii prowadzącej wojnę z bolszewicką Rosją. Cechą tej daniny była przymusowość, która wynikała z możliwości wyegzekwowania jej przez państwo od obowiązanych przy pomocy środków egzekucyjnych, a uchylanie się od jej świadczenia było karalne. Jednorazowa danina na potrzeby wojska charakteryzowała się brakiem ekwiwalentności i była bezzwrotna. Danina na potrzeby wojska była daniną w naturze. Przedmiotem świadczenia były rzeczy ruchome w postaci ubrań i koców albo kołder. Jednorazowa danina na potrzeby wojska nie była prelimitowana w budżecie państwa. Było to konsekwencją doraźnego charakteru daniny. Nie uwzględnianie daniny w budżecie państwa pozwoliło uznać, że jednorazowa danina na potrzeby wojska miała status pozabudżetowego dochodu Skarbu Państwa. Pobór daniny w naturze był niezadowolający, przede wszystkim z tego powodu, że setki tysięcy elementów ubioru uzyskanego od obciążonych daniną, z zasady było zupełnie nieprzydatne do użytku wojskowego. Pobór jednorazowej daniny z 1920 r. oraz jej efekty dowiodły, że doraźne akcje polegające na obciążeniu obywateli świadczeniami w naturze nie zastąpiły, a nawet nie były

w stanie uzupełnić działań należycie zorganizowanego zaopatrzenia i logistyki sił zbrojnych państwa prowadzącego wojnę.

Rozdział trzeci poświęcony został daninie lasowej na cele odbudowy kraju z 1923 r. W wyniku działań wojennych prowadzonych w związku z konfliktem światowym, jak i walk o kształt granic Rzeczypospolitej na ziemiach polskich zniszczeniu uległo ok. 1 900 000 budynków, domów mieszkalnych, zabudowań gospodarczych, lokali handlowych, zakładów rzemieślniczych, kościołów, szkół i innych budynków użyteczności publicznej. Odbudowa zniszczeń wymagała ogromnych nakładów pieniężnych, rzeczowych i organizacyjnych. Poszkodowani najczęściej nie mieli wystarczających środków, aby ciężar odbudowy własnych budynków unieść samodzielnie. Z tego powodu pomoc państwa w odbudowie zniszczeń wojennych bardzo szybko stała się jedną z najważniejszych kwestii politycznych państwa polskiego w latach 1918–1924. W tym okresie drewno było podstawowym materiałem budowlanym w szczególności na wsi polskiej. Z tego powodu konieczne było prawne uregulowanie zasad dostępu obywateli do tego materiału budowlanego, który mógł pochodzić z lasów państwowych oraz z lasów prywatnych. W dniu 30 grudnia 1918 r. na mocy postanowienia Rady Ministrów uruchomiono sprzedaż drzewa pochodzącego z lasów, tartaków i składnic stanowiących własność Skarbu Państwa. Sprzedaż drewna odbywała się w dwóch trybach. W pierwszym sprzedawano drewno na zasadach ogólnych, zmierzająca do zaspokojenia potrzeb miejscowej ludności. Drugi tryb regulował sprzedaż na zasadach ulgowych drewna, jako materiału budulcowego, które miał być wykorzystany do odbudowy zniszczonych w czasie wojny zagród. Ulgową sprzedażą objęto także drewno opałowe przeznaczone na potrzeby najuboższych. Na mocy ustawy z 28 lutego 1919 r. oraz licznych aktów wykonawczych umożliwiono ludności zaopatrywanie się w drzewo budulcove i opałowe. Zajęte przez państwo drzewo na pniu w lasach prywatnych oraz drewno ścięte lub tarte będące przedmiotem prywatnej własności miało być przejmowane przez państwo odpłatnie po cenach ustanowionych urzędowo. Spekulacyjny wzrost cen drewna budowlanego, trudności z nabyciem surowca dla potrzeb odbudowy kraju, niegodziwe zyski ze sprzedaży drzewa przez właścicieli lasów uchylających się od obowiązkowych dostaw drewna na podstawie ustawy z 28 lutego 1919 r. były okolicznościami, które budziły ogromne niezadowolenie w kręgach poselskich. Konsekwencją tych nastrojów było złożenie przez sejmowy klub PSL projektu ustawy o pborze daniny lasowej na cele odbudowy kraju. Ustawa z 6 lipca 1923 r. obciążała jednorazowym ciężarem publicznoprawnym w postaci daniny lasowej osoby fizyczne i osoby prawne, które były właścicielami lasów o powierzchni większej niż 50 ha albo właścicielami masy drzewnej lub drzewostanów znajdujących się w

cudzym lesie, jeżeli zakup drzewa lub drewna nie był dokonany na własne potrzeby związane z odbudową budynków kwalifikowanych jako zniszczenia wojenne, w rozmiarze sprzed wybuchu wojny. Wymiar daniny został ustanowiony identycznie jak w ustawie z 28 lutego 1919 r. i wynosił 30% masy drzewa użytkowego pozyskanego z 10-letnich etatów rębnych w lasach wolnych od służebności, czyli z drzewostanów podlegających ścięciu w latach 1923/1924–1932/1933 oraz 30% masy drzewa użytkowego pozyskanego z 5-letnich etatów rębnych w lasach obciążonych służebnościami i podlegających ścięciu w latach 1923/1924–1927/1928. Danina lasowa mogła być pobrana w pieniądzu. O poborze ekwiwalentu gotówkowego w miejsce świadczenia w naturze równego wartości masy drewna rozstrzygało państwo za pośrednictwem starostów, których wyposażono w kompetencje do przeprowadzenia poboru daniny lasowej. Danina lasowa została ustanowiona dla realizacji celu publicznego, jakim była pomoc w odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych. Środki z daniny lasowej w postaci ekwiwalentu pieniężnego oraz przeliczonej na pieniądź wartości świadczenia w naturze ujmowane były jako nadzwyczajny dochód budżetu państwa przeznaczony na odbudowę kraju. Wydatkowanie środków pochodzących z daniny lasowej było uregulowane ustawą skarbową ustalającą budżet państwa. Z daniny lasowej uzyskano środki o wartości ok. 56 868 000 zł, czyli 56% całości planowanych wpływów. Zużycie daniny lasowej polegało na przekazaniu na koszt Skarbu Państwa uzyskanych środków osobom potrzebującym materiałów do odbudowy budynków mieszkalnych, a także budynków użyteczności publicznej prowadzonych przez inne podmioty niż państwo. Danina lasowa miała wszystkie cechy właściwe daninie w naturze i była ważną instytucją skarbową ustanowioną i wykorzystaną do pomocy w kosztownym procesie odbudowy kraju po zniszczeniach wojennych prowadzonym w II Rzeczypospolitej.

Rozdział czwarty zawiera rozważania o daninach w naturze uiszczanych za zaległe podatki bezpośrednie i niektóre opłaty. Rozdział tworzą trzy podrozdziały. Podrozdział pierwszy opisuje daninę w naturze z 1926 roku ustanowioną w celu uiszczenia przez podatników zaległości w zapłacie podatków i opłat skarbowych. Koncepcja przyznania ministrowi skarbu państwa kompetencji do poboru zaległych podatków pojawiła się w związku z realizacją polityki rządu przeprowadzenia „sanacji gospodarczej i finansowej państwa”. Istotną przyczyną podjęcia działań sanacyjnych był wyraźny spadek dochodów podatkowych państwa i rosnące zaległości płatnicze. W sferach rolniczych źródłem kryzysu był spadek cen skupu zbóż. Rząd uznał, że pomocnym środkiem umożliwiającym poprawę kondycji finansowej państwa oraz udzielenie pomocy zadłużonej wsi będzie umożliwienie ministrowi skarbu pobierania podatków i opłaty w naturze w postaci ziemiopłodów od rolników

zalegających zapłatą zobowiązań podatkowych. Projekt ustawy wywołał w sejmie ożywioną dyskusję. Stronnictwa chłopskie stanęły w opozycji, dopatrując się w projekcie ustawy chęci ustanowienia „nowej pańszczyzny”. Przeważało w głosowaniu nad ustawą przekonanie, że ustawa pozwalająca regulować zaległości podatkowe daniną w naturze wywoła dobroczynny wpływ na życie ekonomiczne wsi. Ustawa z 25 marca 1926 r. umożliwiła osobom fizycznym i osobom prawnym uregulować w naturze zaległości w zapłacie następujących podatków bezpośrednich: podatek dochodowy, podatek giełdowy, podatek gruntowy, podatek od kapitałów i rent, podatek od lokali, podatek od nieruchomości (placów niezabudowanych), podatek przemysłowy, podatek od skrzynek depozytowych, podatek wojskowy oraz podatki majątkowe w postaci jednorazowych, nadzwyczajnych danin i podatków majątkowych oraz podatek od zysków wojennych. Należność za zaległe, niezapłacone podatki bezpośrednie i podatek spadkowy mogła być uiszczona zbożem, względnie węglem. Do zbóż, którymi można było uiszczyć zaległe podatki, zaliczono: pszenicę, żyto i owies. Przymusowy pobór daniny w zbożu lub w węglu związany z uiszczaniem zaległych podatków bezpośrednich i niektórych opłat skarbowych prowadzony był przez ministra skarbu działającego przez właściwy organ podatkowy I instancji, którym był urząd skarbowy. Organami pomocniczymi były komisje wojewódzkie, w skład których wchodził wojewoda lub jego przedstawiciel, przedstawiciel izby skarbowej, delegat intendencji wojskowej oraz dwaj przedstawiciele organizacji rolniczych. Pobór daniny w naturze za zaległe podatki bezpośrednie i opłaty skarbowe został przez rząd za porażkę. Przyczyn klęski było kilka. Krótki czas obowiązywania ustawy oraz brak przygotowania do poboru danin w naturze administracji państwowej. Instytucja była nowa i odróżniała się trybem postępowania od zwykłych środków egzekucyjnych. Urzędnicy nie mieli wystarczającego czasu na należyte przygotowanie poboru daniny w naturze, na wytworzenie sprawnego mechanizmu poboru świadczeń w naturze w dużych rozmiarach. Na sprawność państwa i jego administracji mogła mieć wpływ sytuacja polityczna. Destabilizacja wywołana zamachem majowym z pewnością nie przyczyniła się do należytego działania administracji państwowej, także w zakresie poboru daniny w naturze. Dodatkowo pora roku, w trakcie której prowadzić miano pobór, nie sprzyjała osiągnięciu zadowalającego efektu. Prowadzenie poboru w okresie jesieni i zimy w przypadku zbóż, których na polskiej wsi z zasady nie magazynowano, a po żniwach większą ich część sprzedawano, pozostawiając minimum na potrzeby własne i przyszłych zasiewów, musiało przynieść fiasko.

Porażka poboru zaległości podatkowych daninami w naturze w 1926 r. nie zniechęciła władz państwowych do ponownego wykorzystania tego instrumentu w 1931 roku i

przeznaczenia uzyskanych dóbr na cele bezpośredniej pomocy bezrobotnym. Podrozdział drugi poświęcony został temu zagadnieniu. Pogłębiający się kryzys gospodarczy wywołał wzrost bezrobocia. Rząd, dostrzegając konieczność udzielenia pomocy bezrobotnym pozostającym bez jakichkolwiek środków pozwalających przeżyć postanowił podjąć działania mające na celu przynajmniej częściowe rozwiązanie tego poważnego problemu społecznego. W dniu 26 sierpnia 1931 r., rząd podjął uchwałę o powołaniu Naczelnego Komitetu do Spraw Bezrobocia, którego celem miało być łagodzenie skutków bezrobocia w okresie nadciągającej zimy. Naczelny Komitet do Spraw Bezrobocia miał prowadzić działalność, wykorzystując dochody, do których zaliczono jako źródło o charakterze publiczno-prawnym m.in. środki uzyskane w naturze za zaległości podatkowe. Projekt ustawy w sprawie uiszczania podatków bezpośrednich w naturze rząd skierował do Sejmu w pakiecie siedmiu „przedłożeń” w ramach akcji zmierzającej do opanowania bezrobocia, jednego z najbardziej palących problemów państwa w dobie kryzysu. Wydatki pieniężne Skarbu Państwa na pomoc bezrobotnym osiągnęły granicę. Z tego powodu rząd zmuszony został do podjęcia działań specjalnych i poszukiwania nadzwyczajnych źródeł finansowania potrzeb związanych z pomocą dla bezrobotnych. Jednym z tych źródeł miała być ustawa o świadczeniu podatków bezpośrednich w naturze. W trakcie prac sejmowych nad projektem ustawy wynikało, że realizacja koncepcji uiszczania zaległych podatków świadczeniami w naturze, w szczególności płodami rolnymi, pomoże zwiększyć pomoc bezrobotnym, ale też będzie formą pomoc dla pogrążonego w kryzysie rolnictwa. Uprawnionymi do uiszczenia zaległych podatków w naturze na mocy ustawy z 1931 r. byli podatnicy, osoby fizyczne i prawne, którzy mieli zaległości w zakresie zapłaty państwowych podatków: gruntowego, majątkowego, spadkowego i przemysłowego i byli jednocześnie wytwórcami żyta, pszenicy, jęczmienia, gryki (tatarski), grochu, ziemniaków węgla oraz drzewa opałowego. W ramach ogólnokrajowej akcji poboru na cele bezpośredniej pomocy bezrobotnym świadczeń w naturze za zaległe podatki uzyskano rzeczy o wartości ok. 1 150 000 zł. Liczba ta stanowiła 7,66% preliminowanej kwoty tej kategorii dochodów NKSB i 0,23% wszystkich zaległości podatkowych w państwie na dzień 1 kwietnia 1931 r. Przyczyn małej wydajności świadczeń w naturze za zaległe podatki uiszczanych na cele bezpośredniej pomocy bezrobotnym według Naczelnego Komitetu do Spraw Bezrobocia było wiele. Początkowo uważano, że klęska akcji spowodowana była niewłaściwym terminem przyjęcia i ogłoszenia ustawy oraz aktów wykonawczych. Wskazywano też, że zbyt późno wprowadzono możliwość uiszczania świadczeń w naturze za zaległe podatki. Deklaracje zbierano do 15 lutego, w ten sposób niwecząc sukces akcji zmierzającej do uzyskania produktów na potrzeby doraźnej pomocy dla

bezrobotnych w okresie zimowym. Rolnicy mieli sprzedać plony, pozostawiając sobie w tym okresie jedynie ilość niezbędną dla własnych potrzeb. Dostrzeżono jednak, że niepowodzenie uzyskiwania świadczeń w naturze za zaległe podatki niekoniecznie było związane z brakiem na wsi plonów. Mieszkańcy miast byli bardziej zaangażowani w pomoc dla bezrobotnych i to pomoc bezinteresowną. Ofiary w gotówce i w naturze były trzy razy większe niż świadczenia w naturze za zaległe podatki. O tym, że ofiary na pomoc bezrobotnym pochodziły niemal wyłącznie z kręgów miejskich, świadczy po pierwsze to, że przekazywano pieniądze, a pieniądza na wsi nie było, po drugie rodzaj ofiar w naturze. Były to przede wszystkim cukier, ziemniaki, które można uprawiać także na działkach w miastach oraz ryż.

Kryzys ekonomiczny pogłębiał się, a bezrobocie wzrastało. Dotychczasowe formy pomocy osobom pozostającym bez pracy i które nie miały środków do życia, przyjmujące postać zasiłków pieniężnych lub żywnościowych coraz powszechniej krytykowano. Obóz sanacyjny rządzący Rzeczypospolitą od 1926 r. uznał, że dla poprawy pomocy państwa dla bezrobotnych konieczne będzie intensywne organizowanie robót publicznych. Klub Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w 1933 r. wniósł do Sejmu projekt ustawy o Funduszu Pracy. W projekcie przyjęto, że jednym ze środków, z których fundusz będzie realizował ustawowe zadanie, będą wpływy z zaległości podatkowych uiszczanych w naturze. Podrozdział trzeci poświęcony został tym daninom w naturze, które stanowiły dochód Funduszu Pracy. Osoby fizyczne oraz osoby prawne, które były płatnikami podatku gruntowego, dochodowego, majątkowego, spadkowego i od darowizn, mogły zaległości w zapłacie tych podatków uiszczać świadczeniami w naturze na rzecz Funduszu Pracy. Świadczenia w naturze na rzecz Funduszu Pracy mogły polegać na: dostarczaniu materiałów potrzebnych do wykonywania robót organizowanych przez Fundusz Pracy, dostarczaniu środków przewozowych, płodów rolnych, artykułów żywnościowych, materiałów opałowych, włókienniczych i innych mogących służyć realizacji celów Funduszu Pracy i w końcu na odrabianiu określonej liczby dni roboczych lub wykonywaniu pewnej ilości pracy. Z powyższego zestawienia wynika, że świadczenia w naturze przyjmowały postać danin w naturze i posług. Zgodnie z rozporządzeniem ministra skarbu z 1931 r. do produktów rolnych mogących być świadczeniami za zaległe podatki zaliczano żyto, pszenicę, jęczmień, ziemniaki, groch i grykę. Rozliczania dostarczonych świadczeń w produktach rolnych dokonywać miano na podstawie miejscowych cen rynkowych. Organami powołanymi do przeprowadzenia poboru i przyjmowania wszystkich, z wyjątkiem węgla, artykułów dostarczonych przez podatników na poczet zapłaty zaległych podatków były powiatowe lub miejskie komisje odbiorcze ustanawiane przez powiatowe władze administracji ogólnej,

starostę powiatowego. Efekty poboru były zadowalające. Kilkukrotnie przewyższały dochody w naturze świadczone za zaległe podatki na podatnie ustaw z lat 1926 i 1931. Wynikało to z rozszerzenia przedmiotu świadczeń w naturze w stosunku do wcześniejszych ustaw. Ograniczenie przedmiotu świadczenia wyłącznie do płodów rolnych przyniosłoby bardzo słabe wyniki akcji. Podatnicy dla zaspokojenia zobowiązań skarbowych z tytułu zaległych podatków uiszczali świadczenia w naturze przede wszystkim z przeznaczeniem na roboty drogowe. Ważne było także wykorzystanie doświadczeń z lat poprzednich w prowadzeniu działań zmierzających do podniesienia efektywności poboru. Dostrzegano rolę należytej komunikacji z podatnikami i przekazywania im niezbędnych informacji usprawniających pobór. Jednak przekonanie części posłów, że daniny w naturze mogły być wykorzystane w szerszym zakresie do zasilania budżetu państwa lub budżetów innych podmiotów prawa publicznego było niezasadne. Doświadczenia związane z poborem danin w naturze za zaległe podatki z lat 1926, 1931 i 1933 dowiodły, że próby posłużenia się daninami w naturze jako alternatywną formą uiszczania podatków czy zastąpienia tymi daninami środków postępowania egzekucyjnego nie powiodły się.

3. Badania nad instytucjami regulowanymi normami prawa polskiego, których przedmiotem były świadczenia w naturze, doprowadziły do ustalenia, że prawodawca polski identycznymi nazwami oznaczał instytucje, które miały różniące się konstrukcje prawne. Wszystkie daniny w naturze oraz część instytucji nazywane świadczeniami w naturze, które były elementami skarbowości państwa nie były prawnie identyczne. Z tego powodu wyodrębniono grupę, która swoim kształtem prawnym odpowiadała konstrukcji podatku. Odwołując się do tradycji prawnych dawnego państwa polskiego, a także praw obowiązujących na ziemiach polskich wypływających z obcych źródeł, oraz mając na względzie powszechną w polskiej nauce skarbowości terminologię, przyjęto dla oznaczenia grupy danin oraz świadczeń w naturze uiszczanych na zasadach odpowiadających zapłacie podatku nazwę „daniny w naturze”.

Daniny w naturze nie miały konstytucyjnej lub ustawowej definicji. W art. 92 konstytucji marcowej z 1921 r. stanowiono o obowiązku ponoszenia przez obywateli wszelkich ciężarów i świadczeń publicznych. Zgodnie z art. 31 ust. 1 konstytucji kwietniowej z 1935 r. nakładanie na obywateli ciężarów należało wyłącznie do Sejmu. Z powyższego wynika, że polski ustrojodawca nie przywiązywał wagi do ścisłego rozdzielania ciężarów publicznych od świadczeń publicznych. Na gruncie konstytucji z 1921 r. można było uznawać, że ciężarami publicznymi były obowiązki obywatela znoszenia określonego prawnie stanu dotyczącego jego majątku lub osoby. Świadczeniami publicznymi były zaś

obowiązki określonego działania lub zaniechania działania, o charakterze osobistym lub majątkowym. Z przepisów konstytucji z 1935 r. wynikało zaś, że wszelkie obowiązki nałożone na obywateli, także w postaci świadczeń publicznych, były ciężarami. Daniny w naturze należały do kategorii świadczeń publicznych, których przedmiotem było uiszczenie przez obowiązanych rzeczy. Można daniny w naturze, które były elementem skarbowości II Rzeczypospolitej określać także terminem ciężary, ze względu na przepisy konstytucji kwietniowej z 1935 r.

W pracy wykazano, że wszystkie instytucje skarbowe, które zakwalifikowano jako daniny w naturze, miały publicznoprawny charakter. Ustanawiane były na podstawie ustaw i rozporządzenia Radę Obrony Państwa, które miało moc ustawy. Obowiązywały w ramach porządków ustrojowych regulowanych tzw. Małą Konstytucją z 1919 r. oraz konstytucjami z 1921 r. i 1935 r. Uzupełnieniem konstytucyjnych i ustawowych podstaw prawnych danin w naturze było prawodawstwo wykonawcze wydawane w formie rozporządzeń przez właściwych ministrów na podstawie aktów ustawowych. Zarządzenia, okólniki, reskrypty, rozporządzenia wojewodów, statuty rad gmin uściślały zasady poboru danin w naturze. Publicznoprawny charakter danin w naturze wynikał z okoliczności, że podmiotami uzyskującymi majątkowe korzyści z tych świadczeń publicznych było państwo lub podmioty prawa publicznego. System danin w naturze funkcjonujący w skarbowości państwa polskiego w okresie międzywojennym pozwalał na realizację różnych celów, które ze względu na korzyści płynące dla wspólnoty państwowej określić należało terminem „cele publiczne”. Cecha ta umacniała publicznoprawny charakter tych danin. W drodze uiszczenia danin w naturze można było zaopatrzyć wojsko w odzienie, zboże i węgiel, a ludność w materiał budowlany przeznaczony na odbudowę, bezrobotnych obywateli wspomóc zaopatrzeniem w żywność, a nadto budować i utrzymywać drogi gminne w należyтым stanie, umożliwiającym bezpieczny transport albo urządzenia melioracyjne.

Daniny w naturze z wyjątkiem daniny lasowej, świadczone na rzecz państwa, w tym także na rzecz państwowych jednostek organizacyjnych, nie były ujmowane w rachunkowości budżetowej jako dochód państwowy. Stan ten nie pozbawiał tych świadczeń statusu instytucji skarbowych, przynoszących państwu korzyści majątkowe. Przyjmowały one postać rzeczy o oznaczonej wartości pieniężnej oraz ekwiwalentu pieniężnego świadczonego zastępczo. Zgodnie z zasadą zupełności budżetu daniny w naturze powinny być ujmowane w budżecie państwa jako dochód.

Wszystkie daniny w naturze miały nieodpłatny charakter. Za ich wykonanie nie należało się żadne wynagrodzenie. Brak ekwiwalentności był cechą instytucji szczególnie

zbadanych w ramach prowadzonej pracy naukowej. Ustalono, że podmioty, które ponosiły daniny w naturze nie uzyskiwały z tego tytułu jakichkolwiek bezpośrednich korzyści majątkowych czy osobistych. W przypadku świadczeń w naturze, które nie zostały zakwalifikowane jako daniny w naturze lub usługi, podmioty uiszczające te świadczenia miały m.in. roszczenia o odszkodowanie za szkody powstałe w ich majątku w związku z wykonaniem świadczenia lub o zadośćuczynienie za uszczerbek na zdrowiu. Mogły w niektórych przypadkach żądać od beneficjenta tych świadczeń zapłaty składki ubezpieczenia na wypadek powstania szkód w majątku świadczącego lub wyrządzenia mu krzywdy. Nie ma więc wątpliwości, że brak ekwiwalentności był cechą daniny na rzecz wojska, daniny lasowej i danin w naturze za zaległe podatki.

Daniny w naturze były bezzwrotne. Świadczenie wykonywane było ostatecznie. Nie było żadnego sposobu odzyskania wartości rzeczy. Świadczenie danin w naturze nie rodziło też żadnych roszczeń o wynagrodzenie. Daniny w naturze miały charakter indywidualny albo zbiorowy (wspólny, grupowy). Obowiązek skarbowy zindywidualizowany obciążał oznaczoną osobę do wykonywania określonych rodzajów świadczeń w wymiarze przypisanym wyłącznie tej osobie. Przykładem takiego rodzaju daniny w naturze była danina lasowa, której wymiar obciążał oznaczoną osobę. Dania świadczona wspólnie była jednorazowa danina na rzecz wojska z 1920 r., której wymiar przypisany poszczególnym jednostkom terytorialnym musiał być uiszczony w drodze zbiórki rzeczy.

Istotnym elementem konstrukcji prawnej części danin w naturze było także to, że obowiązany umożliwiano zapłatę ekwiwalentu pieniężnego w miejsce świadczenia w naturze. Tego elementu nie było w konstrukcji prawnej danin w naturze uiszczanych za zaległe podatki. Pobór danin w naturze w państwie, którego skarbowość oparta była na pieniądzu był niewydajny. Aparat administracyjny państwa nie był przystosowany do prowadzenia skutecznego poboru danin w naturze oraz ich efektywnego zużycia. W poborze daniny na rzecz wojska, daniny lasowej i daniny za zaległe podatki z 1926 r. udział brały organy administracji państwowej różnych resortów oraz organy samorządów terytorialnych. Byli to m.in. wojewodowie, starostowie, funkcjonariusze urzędów ziemskich, lasów państwowych, biur odbudowy, dyrekcji robót publicznych, intendenty wojskowe, zarządy gmin, sołtysi. Nie był to funkcjonalny model zarządu. Wyraźnie wyższe korzyści z danin w naturze można było uzyskać w drodze uznania ich za sposób zapłaty zaległych podatków i przekazania ich poboru wyspecjalizowanemu podmiotowi mogącemu je należycie zużyć w ramach realizacji zadań, do których został utworzony, jak NKSB lub Fundusz Pracy. Dla podniesienia efektywności poboru danin w naturze w ramach użycia ich na oznaczony cel

konieczne było także prowadzenie jednolitej polityki skarbowej. Trudno było uzyskać zadowalające wyniki poboru danin w naturze za zaległe podatki na cele związane z walką z bezrobociem w sytuacji, gdy podatnicy zalegający z zapłatą podatków jednocześnie mieli możliwość uzyskiwania ulg w zaległościach lub umorzeń zaległości.

Efektom prac nad instytucjami skarbowymi II Rzeczypospolitej, które uznano za daniny w naturze jest przekonanie, że dla pełnego przedstawienia dziejów instytucji skarbowych obowiązujących w Polsce okresu międzywojennego, które charakteryzowały się świadczeniami w naturze lub osobistą pracą, konieczne będą badania nad posługami oraz świadczeniami wojennymi i świadczeniami osobistymi.

Daniny w naturze obowiązujące w skarbowości państwa polskiego w badanym okresie nie były unikalnym zjawiskiem polskim. Z tego typu ciężarów korzystały też inne państwa. W Wielkiej Brytanii podatek spadkowy właścicieli ziemskich mógł być uiszczany w naturze w drodze przenoszenia własności gruntów. W Związku Radzieckim także nakładano na ludność świadczenia w naturze, choć bliżej tym świadczeniom było do środków terroru państwowego niż regularnych instytucji skarbowych.

Daniny w naturze były instytucjami skarbowymi, które mogły funkcjonować w państwie antycznym, monarchii patrymonialnej, w państwie publicznoprawnym, także w kształcie państwa konstytucyjnego oraz w państwie socjalistycznym. Dowodzi to dużej elastyczności tego typu instytucji. Dla skarbowości obecnego, funkcjonującego w warunkach stabilności politycznej i gospodarczej państwa polskiego daniny w naturze nie miałyby żadnego znaczenia. Powszechne wyobrażenie, iż dla zapewnienia materialnych podstaw należytego funkcjonowania państwa we wszystkich jego agendach wystarczą podatki, powoduje, że ustanowienie danin w naturze, a w szczególności posług, potraktowane zostałoby jako anachronizm, a pewniej jako przejaw niczym nieuzasadnionej opresji skarbowej. Jednak instytucje, które w czasach zwyczajnych byłyby tak postrzegane, w sytuacji nadzwyczajnej mogłyby stanowić użyteczny instrument skarbowy. Z tego też względu można przyjąć, że daniny w naturze nie są instytucjami wygasłymi.

4. Wyniki badań nad daninami w naturze w II Rzeczypospolitej mogą być wykorzystane w pracach naukowych koncentrujących się na historii skarbowości polskiej. Mogą być także wykorzystane w obecnej dyskusji publicznej nad funkcjonowaniem państwa i jego ustroju skarbowego jako przykład konieczności podejmowania władczych rozstrzygnięć w zakresie obciążania obywateli różnego rodzaju obciążeniami po gruntownym przemyśleniu ich konstrukcji, funkcji, celów, sposobów egzekwowania.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych.

1. Aktywność naukowa, którą prowadziłem po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk prawnych miała postać badań naukowych, współredagowania publikacji naukowych i czasopism naukowych, udział w organizacji konferencji naukowych. Badania naukowe koncentrowały się na następujących problemach badawczych: skarbowość, administracja, wymiar sprawiedliwości i prawo sądowe, rodzina oraz nauka prawa w szczecińskim ośrodku akademickim. Wyniki badań na tych polach ogłaszałem w postaci publikacji oraz referatów na konferencjach naukowych.

2. W ramach prac prowadzonych nad daninami w naturze w skarbowości II Rzeczypospolitej zbadano także system posług obciążających obywateli państwa polskiego w okresie międzywojennym. Posługi obok danin w naturze i własności panującego były najdawniejszym elementem podstawy materialnej bytu państwowego. Posługi świadczone na rzecz państwa w postaci robót rolnych, a także robót budowlanych znane były już państwom antycznym. Posługi funkcjonowały także w dawnej Polsce. W okresie państwa patrymonialnego obowiązkiem poddanych było dostarczyć panującemu posług. Posługą była różnego rodzaju powinność, czyli obowiązek świadczenia prac, robót. Zmiana charakteru państwa na publicznoprawne doprowadziła do przekształcenia istoty posługi. Jednym z podstawowych zadań państwa publicznoprawnego było m.in. zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego w sferze militarnej, gospodarczej, politycznej, kulturowej, religijnej, zdrowotnej, sanitarnej, a także dostarczanie obywatelom różnych dóbr i usług. Realizacja tych zadań służących zaspokojeniu potrzeb państwowej lub lokalnej wspólnoty prowadzona była różnymi sposobami przez państwo i jego aparat administracyjny, także przy pomocy samorządu terytorialnego. Podmioty władzy publicznej na wykonanie powyższych zadań musiały mieć środki pieniężne i materialne pobierane m.in. z majątku publicznego, podatków, opłat oraz z danin w naturze i robót świadczonych w ramach posług.

W przypadku posług ich istotą było świadczenie określonego rodzaju robót niosących w sobie wartość majątkową przez osoby na zasadach odpowiadających uiszczaniu podatków lub danin w naturze. Oznaczało to, że posługą była świadczeniem oznaczonej osoby polegającej na robocie mającej wartość majątkową, o publicznoprawnym charakterze, wykonywaną na cele publiczne, nieodpłatną (brak ekwiwalentności), bezzwrotną i przymusową. Roboty wykonywane przez obowiązane osoby mogły przyjąć różną postać. Ustalono, że na gruncie polskiego prawa okresu międzywojennego wprowadzano dwa podstawowe typy posług świadczonych na cele publiczne. Pierwsza grupa posług obejmowała

świadczenia określone w prawodawstwie jako robocizny. Miały one postać robocizny pieszej (prostej, niewykwalifikowanej) lub robocizny w środkach przewozowych (w środkach transportu, robociznie konnej, podwód, robociznie zaprzęgowej, samochodowej i traktorowej i podobnej). Obie postacie prac polegały na działaniach, do których koniecznym było posługiwanie się własnymi narzędziami takimi jak: łopaty, kilofy, worki, włóki, czy środkami transportu w postaci zwierząt pociągowych, najczęściej koni, wozów zaprzęgowych, samochodów, traktorów, rowerów, łodzi i t.p. Do drugiej grupy należały świadczenia polegające na dostarczeniu na użytek urzędników państwowych w związku z ich czynnościami służbowymi mieszkania lub innych lokali o użytkowym charakterze wraz z odpowiednim wyposażeniem zapewniającym możliwość ich wygodnego używania w postaci światła, opału wraz z usługą (obsługą), która polegała na oporządzeniu lokalu (sprzątanie, zmiana pościeli, zmywanie naczyń, przyrządzanie i podawanie posiłków itp.). Posługa ta w swej funkcji przypominała dawną stację. Następnymi formami tej grupy posług były świadczenia polegające na dostarczaniu narzędzi oraz materiałów niezbędnych do przeprowadzenia określonych zadań urzędowych o technicznym charakterze albo do realizacji celów publicznych osiąganych poprzez roboty dokonywane przez osoby obowiązane do posług. Dostarczano do urzędowego użycia drewno, paliki, tyczki.

Korzyść majątkową z posługi uzyskiwało państwo albo samorząd terytorialny w postaci efektów prac, m.in. wybudowania lub konserwacji infrastruktury: dróg, budynków, wałów przeciwpowodziowych, melioracji. Korzyść majątkowa przejawia się także w tym, że związek publicznoprawny nie wyklądał środków pieniężnych dla osiągnięcia celów, które osiągnano przy wykorzystaniu roboty pieszej lub w środkach transportu, świadczonej w ramach posług przez obowiązane podmioty.

Posługi miały wszystkie cechy podatku i daniny w naturze, różniąc się od nich przedmiotem świadczenia. Państwo polskie w okresie II Rzeczypospolitej, jak już zwrócono uwagę wykorzystywało daniny naturalne w ograniczonym zakresie i tylko w sytuacjach wyjątkowych. Posługi były w tym czasie znacznie liczniej wykorzystywane i stanowiły stały ciężar publiczny, przy pomocy którego osiągnano różne cele publiczne przede wszystkim na poziomie gromady i gminy wiejskiej. Cele publiczne robót skarbowych były różnorodne. Posługi wykorzystywano na cele drogowe, obrony przed powodzią, przebudowy ustroju rolnego państwa, w ramach której świadczone posługi w związku z scalaniem gruntów, znoszeniem służebności, rozgraniczaniem nieruchomości, przeprowadzeniem melioracji i porządkowaniem wspólnot gruntowych. Posługi świadczone na cele samorządu odrębnie na potrzeby gromady oraz gminy wiejskiej i miejskiej. Posługi świadczone także z związku z

działaniami podjętymi przez państwo, które zmierzały do sklasyfikowania gruntów na potrzeby wymiaru podatku gruntowego, zmierzające do zalesiania nieużytków oraz do przeciwdziałania bezrobociu w ramach działań Funduszu Pracy, który mógł korzystać z usług świadczonych w zamian zaległych podatków. Część wyników pracy nad usługami przedstawiono w referacie „Daniny naturalne w skarbowości współczesnego państwa polskiego – jako przykład ciągłości instytucji prawnych w różnych epokach historii ustroju”, XXIII Zjazd Historyków Państwa i Prawa, pt. „Prawo na przełomie wieków” Zegrze, 17-19 września 2010 r. Pełne wyniki prac badawczych nad tymi instytucjami skarbowymi zostaną przedstawione w publikacji pt. „Usługi w skarbowości II Rzeczypospolitej. Studium prawnohistoryczne”.

3. Badania nad skarbowością państwa polskiego były też przedmiotem moich wcześniejszych prac naukowych. Prace naukowe prowadzone na polu skarbowości polskiej koncentrowały się m.in. na organizacji systemu pomocy skarbu państwa, wspomaganie przez Skarb Państwa odbudowy zniszczeń wojennych po I wojnie światowej, problematyce prawnej spraw związanych z majątkami opuszczonymi i porzuconymi (poniemieckimi), porządkowaniem stosunków majątkowych w związku z przesiedleniami ludności po II wojnie światowej. Wyniki badań w tym nurcie zostały przedstawione w następujących publikacjach i referatach. „Organizacja systemu ochrony i pomocy prawnej Skarbu Państwa w Polsce XX wieku”, w: „Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawnohistoryczne”, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin 2006; „Akcja Oszczędnościowa i jej wpływ na reorganizację i zmianę kompetencji Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w 1924 r.”, w: „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, red. J. Malec, J. Matuszewski, W. Witkowski, T. 10, Kraków-Lublin-Łódź 2007; „Sprawy majątków opuszczonych i porzuconych (poniemieckich) w praktyce prawnej Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1945 – 1949 jako przykład zaangażowania państwa w regulację sfery wolności”, w: „Prawne aspekty wolności. Zbiór studiów”, red. E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz, Toruń 2008; „Sprawy repatriacyjno-ewakuacyjne w praktyce prawnej Prokuratorii Generalnej w pierwszych latach po II wojnie światowej”, „In Gremio, miesięcznik szczecińskich środowisk prawniczych”, 2008 nr 9-10; „Organizacja obrony interesów prawnych Skarbu Państwa na ziemiach polskich w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego”, „In Gremio, miesięcznik szczecińskich środowisk prawniczych”, 2009 nr 1; „Ochrona interesu majątkowego państwa w opiniach Prokuratorii Generalnej interpretujących konstytucje II Rzeczypospolitej”, w: „Wokół konstytucji i zdrowego rozsądku. *Circum constitutionem rationemque sanam*, Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu”, red. J.

Ciapała, A. Rost, Szczecin-Jarocin 2011; „Jednorazowa danina na potrzeby wojska z 1920 r.” referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej nt. „Z dziejów bankowości – w setną rocznicę powstania Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Lublin 24 kwietnia 2017 r.; „Pomoc Skarbu Państwa w odbudowie zniszczeń wojennych w II Rzeczypospolitej”, referat wygłoszony na XXVII Ogólnopolskim Zjeździe Historyków Ustroju i Prawa oraz Doktryn Polityczno-Prawnych, pt. „Wojny i ich wpływ na przemiany ustroju, prawa, myśli politycznej”, Lublin 10-12 września 2018 r.; referat pt. „Finanse publiczne państwa polskiego w praktyce prawnej Prokuraturii Generalnej w okresie międzywojennym” wygłoszony na II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Z dziejów bankowości – historia monetarna Polski od X wieku do współczesności”. Lublin 9 maja 2018 r.

Ustalono, że w Polsce XX wieku system ochrony interesów państwa funkcjonował w kilku postaciach. Model organizacji pomocy skarbu ewoluował. Początkowo funkcjonował jako system scentralizowany następnie przyjął postać systemu terenowej koncentracji, a następnie urządzono w Polsce system zdecentralizowany. System scentralizowany związany był z działalnością w latach 1919-1951 Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. W 1951 r. Rada Ministrów dekretem w miejsce prokuraturii wprowadziła organy zastępstwa prawnego będące organami rad narodowych. W celu ochrony interesów majątkowych Skarbu Państwa w postępowaniach przed Sądem Najwyższym i innymi sądami mającymi siedzibę w Warszawie utworzono Urząd Zastępstwa Prawnego. Powyższa organizacja funkcjonowała do 1954 r. W tym roku system zdecentralizowano, każda państwowa jednostka organizacyjna miała samodzielnie organizować dla siebie pomoc prawną. Stan ten przyczynił się do rozrostu grupy pracowników tych jednostek mających specjalny status czyli radców prawnych. Organizacją Prokuraturii Generalnej i jej kompetencjami w zakresie ochrony interesów majątkowych państwa polskiego zbadano w kontekście reform zmierzających do naprawy Skarbu Państwa w drodze przeprowadzenia reformy walutowej oraz reorganizacji administracji państwowej. Reforma administracji zmierzała do wprowadzenia oszczędności poprzez reorganizację i uproszczenie jej działania. Sejm w 1924 r. wyposażył rząd w nadzwyczajne pełnomocnictwa, ustanowiono urząd Nadzwyczajnego Komisarza Oszczędnościowego i podjęto trud reformy.

W ramach prac dotyczących ustalenia zaangażowani Skarbu Państwa w pomoc w odbudowie zniszczeń wojennych po I wojnie światowej i wojnie z bolszewikami ustalono, że państwo polskie na miarę posiadanych sił i środków pomagało w odbudowie. Dla realizacji tego zadania ustanowiono różne instrumenty prawne, które miały postać świadczeń w naturze, świadczeń pieniężnych odpłatnych i pod tytułem darnym oraz świadczeń techniczno-

organizacyjnych. Ustalono rozmiar tej pomocy. W latach 1919 – 1923 pomoc państwa wyniosła około 100 mln, franków w złocie i ok. 81 mln złotych na podstawie ustawy z 6 maja 1924. Zgodnie z ustawą pomoc państwa na odbudowę budynków zniszczonych lub uszkodzonych wskutek działań wojennych przyjęła postać pomocy finansowej w formie państwowego kredytu budowlanego (pożyczki). W stosunku do szacowanych strat pomoc państwa wyniosła około 10% ogółu szkód. Nawet jeżeli przyjąć, że stary były przeszacowane, a w ogólnym szacunku szkody ludności stanowiły tylko ich część, to jednak znaczny ciężar odbudowy spoczął na samych obywatelach. Państwo pomagało w odbudowie na miarę posiadanych sił i środków.

Jednym z istotniejszych zadań w zakresie stosunków majątkowych w Polsce po drugiej wojnie światowej było uporządkowanie spraw własności związanych z majątkiem opuszczonym i porzuconym oraz spraw dotyczących posiadania rzeczy traktowanych jako majątek opuszczony lub porzucony. Przez pojęcie majątek porzucony rozumiano majątek poniemiecki przejęty przez państwo polskie po państwie niemieckim oraz po osobach prawnych i fizycznych, obywatelach Niemiec i osób zbiegłych wraz z nieprzyjacielem. Majątek opuszczony to wszelkie rzeczy ruchome i nieruchome, które w związku z wojną nie znajdowały się w posiadaniu właścicieli, prawnych następców właścicieli lub reprezentantów właścicieli albo ich następców prawnych. W pierwszej kolejności był to majątek pozostały po obywatelach państwa polskiego pochodzenia żydowskiego, a także majątek osób, w szczególności na obszarze Śląska, które zostały ostatecznie uznane za Polaków. W wyniku badań przedstawiono najistotniejsze problemy prawne związane z postępowaniem o przywrócenie posiadania m.in. dotyczące wznowień postępowań, uprawnień spadkobierców do składania wniosków o przywrócenie posiadania, relacji postępowania administracyjnego do postępowania sądowego czy nakładów poczynionych przez państwo na majątek opuszczony lub porzucony, który następnie podlegał zwrotowi. Ustalono także dane statystyczne związane z postępowaniami o przywrócenie posiadani. W sprawach związanych z realizacją tzw. umów republikańskich zawartych z graniczącymi z Polską republikami radzieckimi oraz umowa z federacją sowiecką stanowiły podstawę prawną ewakuacji i repatriacji ludności z terytoriów tych państw. Realizacja umów dotyczących ewakuacji i repatriacji powodowała liczne procesy. Działalność Prokuraturii Generalnej w zakresie spraw ewakuacyjnych zmierzała przede wszystkim w kierunku uregulowania stosunków majątkowych skomplikowanych licznymi przesiedleniami. Jednak za istotny sukces Prokuraturii w tej dziedzinie uznano w Polsce Ludowej nie jej działalność procesową, lecz legislacyjno-konsultacyjną i doprowadzenie do wydania przez Radę Ministrów dekretu z dnia

5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR bez żadnego odszkodowania.

4. Kolejnym kierunkiem moich badań były zagadnienia związane z funkcjonowaniem administracji. Na tym polu zajmowałem się administracyjnym zwierzchnictwem nad fundacjami w Polsce międzywojennej. Jednym z przejawów stabilizacji politycznej, społecznej i gospodarczej w II Rzeczypospolitej po ciężkim okresie odtwarzania państwowości był wzrost dobroczynności publicznej, przejawiający się w akcji zakładania nowych i odnawiania dawnych fundacji. Aktywność Prokuraturii Generalnej, jednego z organów państwa, dzięki któremu możliwa była prawna kontrola fundacji obejmowała kwestie tworzenia fundacji, opiniowania treści rozporządzeń ostatniej woli i aktów *inter vivos* zdrałanymi na rzecz fundacji, układania, opiniowania i interpretowania treści aktów fundacyjnych. Badano również zakres państwowego prawa nadzoru w sprawach fundacyjnych, w szczególności kompetencje administracji dotyczące zarządu majątkiem fundacji. Zajmowano się także takimi zagadnieniami jak: określenie prawnych kryteriów fundacji pozwalających na odróżnienie jej od form zbliżonych, jak darowizna lub zapis *cum modo*; początek i koniec bytu prawnego fundacji. „Ochrona interesu publicznego państwa przez Prokuratorie Generalną Rzeczypospolitej Polskiej w ramach systemu zwierzchnictwa nad fundacjami w Polsce okresu międzywojennego”, w: „Obywatel - państwo - społeczność międzynarodowa, Citizen - State - International Community”, red. K. Flaga-Gieruszyńska, E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz, Warszawa 2014. Badałem też problematykę prawną dotyczącą stosunków służbowych urzędników państwowych, która była w orbicie zainteresowania Prokuraturii Generalnej. Zbadano zagadnienia związane z pragmatyką służbową, z zasadami odpowiedzialności dyscyplinarnej i majątkowej urzędników, zbadano zainteresowanie prokuraturii systemem uposażeń i zaopatrzeń emerytalnych urzędników państwowych, przydziałami mieszkań służbowych, zapewnieniem urzędnikom państwowym pomocy lekarskiej. Badano także opinie dotyczące stosunków służbowych urzędników kontraktowych, tj. zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w różnych działach administracji, w przedsiębiorstwach i monopolach państwowych. „Praktyka prawna Prokuraturii Generalnej sprawach wynikających ze stosunków służbowych urzędników państwowych”, w: „Ochrona pracy w okresie międzywojennym w Polsce. Studium historyczno-prawne”, red. K. Dąbrowski, S. Kwiecień, Lublin 2015.

Badania nad postępowaniem administracyjnym regulowanym rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 1928 r., w ramach którego organ samorządu terytorialnego był organem I instancji, pozwoliły ustalić, że w II Rzeczypospolitej funkcjonował model kontroli

instancyjnej rozstrzygnięć samorządu terytorialnego, w którym organem odwoławczym były organy administracji rządowej: starosta, wojewoda, minister. Ustalony model postępowania odwoławczego charakteryzował się brakiem dualizmu charakterystycznego dla obecnych rozwiązań ustrojowych, gdzie kontrola instancyjna prowadzona jest przez organy wyższego stopnia w sprawach z zakresu administracji rządowej w postaci organów administracji rządowej, a w sprawach z zakresu tzw. zadań własnych samorządu terytorialnego samorządowe kolegia odwoławcze. W toku badań uznano, że tak ukształtowany system organów wyższego stopnia właściwych w rozpoznawaniu środków odwoławczych od decyzji organów samorządu terytorialnego jest najpewniej niezgodny z konstytucją państwa polskiego z 1997 r. Uzasadnieniem tego postulatu jest twierdzenie, że o prawach i obowiązkach stron postępowania administracyjnego rozstrzyga organ, który nie jest władzą państwową lub elementem organizacyjnym samorządu terytorialnego. Samorządowe Kolegia Odwoławcze nie mają też statusu organu ustanowionego w ustroju Rzeczypospolitej mocą konstytucji. „Rozstrzygnięcia administracyjne organów samorządu terytorialnego i ich kontrola instancyjna w Polsce międzywojennej po unifikacji postępowania administracyjnego w 1928 r.,” w: „Samorządowe Kolegia Odwoławcze w systemie administracji publicznej”, red. R. Bucholski, J. Jaśkiewicz, A. Mikos-Sitek, Warszawa 2011.

Przedmiotem badań były też zasady wspomagania prawno-administracyjnego funkcjonowania organów dbających o interesy Polski w międzywojennym Gdańsku. Dla zabezpieczenia interesów Rzeczypospolitej Polskiej na terytorium Wolnego Miasta Gdańska został ustanowiony Komisarz Generalny, jako przedstawiciel dyplomatyczny państwa polskiego. Obok komisarza w Gdańsku działały inne polskie placówki, m.in. administracja kolejowa, pocztowa i wojskowa. Polskie instytucje w Gdańsku korzystały z pomocy prawnej Delegata Prokuraturii Generalnej. „Ochrona interesów prawnych Rzeczypospolitej na obszarze Wolnego Miasta Gdańsk w sprawach wynikających ze stosunków polsko-gdańskich w praktyce Prokuraturii Generalnej RP w okresie międzywojennym”, w: „Idee, normy, i instytucje Kongresu Wiedeńskiego – 200 lat później – perspektywa prawnomiędzynarodowa” red. E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes, J. Nowakowska-Małusecka, W. Pęksa, W.S. Staszewski, Warszawa 2016.

Badania nad organizacją i kompetencjami naczelných i centralnych organów administracji zarządzające agendą morską państwa pozwoliły ustalić, że ta część zarządu państwowego charakteryzowała się brakiem stabilności koniecznej dla właściwego funkcjonowania. Stan ten był konsekwencją poszukiwania właściwego modelu konstrukcji tego aparatu. Rozwiązania ustrojowe przyjmowane w Polsce Ludowej miały postać organu

kompetentnego w jednej dziedzinie, wyłącznie morskiej: Minister Żeglugi, Urząd Gospodarki Morskiej, w dwóch różnych dziedzinach: Minister Żeglugi i Handlu Zagranicznego, Minister Żeglugi i Gospodarki Wodnej, Minister Transportu i Gospodarki Morskiej, w trzech różnych dziedzinach: Minister Transportu, Żeglugi i Łączności. Łączenie rozległej i złożonej agendy spraw morskich z innymi dziedzinami na podstawie arbitralnie przyjętych kryteriów powodowało brak właściwego zaangażowania naczelnej i centralnej administracji państwowej w prowadzeniu tych spraw. Brak konsekwentnej polityki morskiej znacząco przyczynił się do kryzysu w sferze stosunków morskich, w szczególności tych o charakterze gospodarczym u schyłku Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Organizacja i kompetencje terenowej administracji morskiej w przeciwieństwie do urzędu ministra była stabilna. Wynikało to z faktu przyjęcia w zasadniczym kształcie przedwojennego modelu tej części administracji morskiej. Dzięki kontynuacji urzędy morskie, kapitanaty i bosmanaty portów w zakresie realizacji swoich obowiązków administracyjnych, w szczególności tych o charakterze policyjnym mogły działać z należytą sprawnością. „Organizacja i kompetencje administracji morskiej w Polsce Ludowej – zarys historyczno-prawny”, Konferencja 450 lat polskiej administracji morskiej, referat, Gdynia 2018.

5. Badania organizacji sądownictwa w Polsce międzywojennej pozwoliły ustalić, że prawo do sądu w II Rzeczypospolitej było samoistnym prawem konstytucyjnym regulowanym przez konstytucję marcową z 1921 r. oraz konstytucję kwietniową z 1935 r. W okresie obowiązywania konstytucji z 1921 r. państwo polskie gwarantowało obywatelom dostęp do niezależnych, niezawisłych i bezstronnych sądów. Nie burzy tej tezy fakt, że niektóre instytucje wprowadzone w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 1928 r. kolidowały z podstawowymi zasadami konstytucji z 1921 r. dotyczącymi organizacji władzy sądowniczej. Zasadnicza zmiana pozycji sądów nastąpiła z chwilą wejścia w życie nowej konstytucji z kwietnia 1935 r. Przyjęto, że nowy porządek ustrojowy nie dawał obywatelom gwarancji realizacji prawa do niezależnego, niezawisłego i bezstronnego sądu. „Prawo do niezależnego, niezawisłego i bezstronnego sądu w II Rzeczypospolitej”, w: „Prawa podmiotowe. Pojmowanie w naukach prawnych” red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Ciapała, Szczecin 2006. W związku z badaniami dotyczącymi prawa do sądu w II Rzeczypospolitej pozostawały badania nad kondycją sądownictwa w tym okresie. W 1927 roku Związek Adwokatów Polskich oddział w Poznaniu przeprowadził wśród adwokatów ankietę. Zebrano opinie dotyczące stanu wymiaru sprawiedliwości w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu, Katowicach i Toruniu. Publikację wyników związek adwokatów uzasadnił nadzieją, że ustalenia przyczynią się do zilustrowania zalet i wad ówczesnego wymiaru

sprawiedliwości. Wyrażone przez adwokatów opinie sprowadzały się do dwóch zasadniczych zagadnień: ekonomiki procesowej i najistotniejszych, z punktu widzenia adwokatów, braków w systemie wymierzania sprawiedliwości oraz propozycji działań zmierzających do usunięcia dostrzeżonych nieprawidłowości. Z analizy ankiety wynikała przede wszystkim, że dla poprawy stanu wymiaru sprawiedliwości konieczne było powiększenie liczby sędziów oraz poprawa ich uposażenia z jednoczesnym powiększeniem ilości sił kancelaryjnych i sekretarskich. „Wymiar sprawiedliwości w latach dwudziestych XX wieku w opinii adwokatów”, „In Gremio, miesięcznik szczecińskich środowisk prawniczych” 2004 nr 3.

Badania funkcjonowania stowarzyszeń sędziowskich w Polsce, pozwoliły dowieść tezy, że udział sędziów w tego typu stowarzyszeniach łączących wyłącznie sędziów jest łamaniem konstytucyjnej normy apolityczności i bezstronności sędziów i jest też przejawem aktywności sędziowskiej nieznaną prawu o ustroju sądów powszechnych i innych ustaw ustrojowych regulujących organizację władzy sądowniczej i wykonywaniu mandatu sędziowskiego. „Stowarzyszenia sędziów w Polsce świetle konstytucji z 1997 r. i sądowych ustaw ustrojowych”, referat wygłoszony na konferencji „Udział sędziego w debacie publicznej” zorganizowanej w Sądzie Najwyższym przez Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia”, Warszawa 26 września 2016 r. Badano także zasady ochrony interesu publicznego w sądowym postępowaniu niespornym oraz w postępowaniu karnym. „Obrona interesu publicznego w postępowaniu niespornym w powojennej Polsce do 1965 r.”, w: „Społeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee”, red. J. Przygodzki, M. Ptak, Wrocław 2010; „Udział Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w postępowaniu karnosądowym”, O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin. Księga II”, red. M. Mikołajczyk, J. Ciągwa, P. Fiedorczyk, A. Stawarska-Rippel, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak, K. Kuźmich, Białystok-Katowice 2010.

6. Prace naukowe prowadzone w zakresie stosunków rodzinnych przyniosły efekt w postaci publikacji „Rada rodzinna jako instytucja systemu opieki w Polsce w XIX i w XX wieku”, w: „Rodzina w naukach prawnych. Zbiór studiów”, red. M. Tkaczuk, R. Jaworska-Stankiewicz, Szczecin 2012. Rada rodzinna na gruncie polskim pojawiła się w Księstwie Warszawskim w związku z przyjęciem Kodeksu Cywilnego Napoleona. W II Rzeczypospolitej rady rodzinne funkcjonowały w oparciu o prawo z okresu zaborów. W Polsce Ludowej uznano, że członkowie rodziny nie będą mogli mieć żadnego wpływu na opiekę nad pupilem. Ustanowienie opieki, nadzór nad jej funkcjonowaniem, rozstrzygnięcie

istotnych spraw dotyczących osoby pozostającej pod opieką miało być wyłączną kompetencją władzy publicznej – sądu opiekuńczego, a nie rady rodzinnej.

Badając formy represji stosowanych w Polsce po II wojnie światowej wobec zdrajców narodu ustalono, że zgodnie z dekretem 4 listopada 1944 r. obywatel polski, który w okresie okupacji niemieckiej na terytorium Generalnej Guberni i województwa białostockiego zadeklarował swoją przynależność do narodowości niemieckiej lub swoje pochodzenie niemieckie lub faktycznie korzystał z praw i przywilejów przewidzianych dla Niemców podlegał przytrzymaniu, umieszczeniu w obozie i poddaniu pracy przymusowej. Osoba uznana za zdrajcę Narodu obligatoryjnie traciła na rzecz Skarbu Państwa cały majątek i była pozbawiana na czas nieoznaczony praw publicznych i obywatelskich praw honorowych oraz praw rodzicielskich i opiekuńczych. Pozbawiani praw majątkowych, praw publicznych, praw honorowych, praw rodzicielskich i opiekuńczych byli także żyjący ze zdrajcą Narodu członkowie rodziny. Nie uznano, że konfiskata całego majątku, odebranie praw publicznych czy rodzicielskich człowiekowi to środki ochrony społeczeństwa, jak starano się uzasadnić represje. Przyjęto, że środki stosowane wobec obywateli polskich traktowanych jako zdrajcy Narodu to odwet uzasadniony okolicznościami, jakim była groza niemieckiej okupacji w Polsce. Pozbawienie praw rodzicielskich, jeżeli nie było orzekane jako kara dodatkowa za popełnione przestępstwo było formą restrykcji względem rodzica wypływającą z przepisów prawa rodzinnego. Represyjność dekretu była surowa, gdyż miała charakter generalny i zmierzała do zerwania osobistych więzi wszystkich małoletnich dzieci z rodzicami i innymi krewnymi. Dzieci *Volksdeutschów* od 13 roku życia podlegały osadzeniu w obozach i podlegały wyłącznie zarządowi obozowemu. Dzieci młodsze odbierano rodzicom. Oddawanie dzieci obcym rodzinom lub do domów dziecka były działaniami, które służyć miały reedukacji dzieci w warunkach pełnej izolacji od najbliższej rodziny. „*Restrictions of Family Law as part of reprisals against traitors of the nation in Poland in the years 1944-1946*”, in: „*Judiciary and society between privacy and publicity*” ed. D. Janicka, Toruń 2016.

Prawna konieczność wydawania osób w celu poddania ich odpowiedzialności karnej może dotyczyć osób, z którymi denuncjator pozostaje w relacjach rodzinnych. Lojalność jest jednym z przymiotów właściwych dla relacji rodzinnych. Pełny prawny (społeczny) przymus denuncjacji członków rodziny z całą pewnością stał by w sprzeczności z wartościami chrześcijańskimi. Badając tę kwestię uznano, że niszczenie lojalności rodzinnej, rodziny w całości jest bowiem cechą charakterystyczną dla totalitarnych ustrojów państwowych. Ustrojów „bez Boga”. „Obowiązki denuncjacji a lojalność rodzinna w obowiązującym prawie

polskim w kontekście wartości chrześcijańskich”, referat wygłoszony na Międzynarodowej konferencji „Rodzina a prawo w cywilizacji chrześcijańskiej”, Supraśl 19-21 maja 2016 r.

7. Jednym z podstawowych celów każdego uniwersytetu było i jest po dzień dzisiejszy nauczanie prawa. W związku z 25-leciem Uniwersytetu Szczecińskiego zbadałem rozwój akademickiej nauki prawa w Szczecinie. „Uniwersytecka nauka prawa w Szczecinie”, w: „Uniwersytet Szczeciński na przełomie wieków i czasów 1985-2010”, red. W. Stępiński, W. Tarczyński, Szczecin 2010.

8. Podjąłem także trud opracowań *in memoriam*. Prace poświęcono profesorom szczecińskiej katedry historii prawa Zofii Kulejewskiej i Jerzemu Walachowiczowi. w: „Uniwersytet Szczeciński. Prekursorzy, założyciele, ludzie nauki”, red. J. Stanielewicz. W. Stępiński, E. Włodarczyk, Szczecin 2015.

9. Współredagowałem prace zbiorowe „Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne”, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin 2006; „Rodzina w naukach prawnych. Zbiór studiów”, red. M. Tkaczuk, R. Jaworska-Stankiewicz, Szczecin 2012. Prowadziłem sesję naukową konferencji „O prawie dziecka do wyrażania własnego zdania” zorganizowanej przez Rzecznika Praw Dziecka w ramach cyklu konferencji „Nie ma dzieci – są ludzie” w ramach obchodów roku Janusza Korczaka, Szczecin 28 maja 2012 r. Jestem także sekretarzem komitetu redakcyjnego czasopisma elektronicznego *Sapientia Iuris*. Prawo Rzymskie i Kanoniczne. Historia Prawa, wydawanego przez Uniwersytet Szczeciński.

10. Po doktoracie przygotowałem i wygłosiłem referaty na następujących konferencjach.

- „Organizacja systemu ochrony i pomocy prawnej Skarbu Państwa w Polsce XX w.”, Konferencja Polskich Historyków Państwa i Prawa pt. „Podstawy materialne państwa do XX w.”, Szczecin 23-26 września 2004 r.
- „Powstanie i działalność hospicyjna Stowarzyszenia Hospicjum Królowej Apostołów w Policach w latach 2003-2007”, konferencja „Hospicja w województwie zachodniopomorskim. Potrzeba istnienia, historia powstania, wymiana doświadczeń”, Szczecin, 15 września 2007 r.
- „Obrona interesu publicznego w postępowaniu niespornym w powojennej Polsce do 1965 r.”, Ogólnopolski XXII Zjazd Historyków Państwa i Prawa pt. „Społeczeństwo a władza. Ustrój, Prawo, Idee, Kliczków, 18-21 września 2008 r.
- „Dzieje Adwokatury w latach 1918-1970”, wygłoszony referat na Nadzwyczajnym Zgromadzeniu Szczecińskiej Izby Adwokackiej z okazji 90-lecia Odrodzonej Adwokatury Polskiej, Szczecin 6 grudnia 2008 r.

- „Daniny naturalne w skarbowości współczesnego państwa polskiego – jako przykład ciągłości instytucji prawnych w różnych epokach historii ustroju”, XXIII Zjazd Historyków Państwa i Prawa pt. „Prawo na przełomie wieków”, Zegrze, 17-19 września 2010 r.
- „Edukacja prawna na wszystkich poziomach szkolnictwa – istotny czynnik kształtujący kulturę obywatelską oraz zdolność należytego formułowania i odbioru komunikatów medialnych”, panel dyskusyjny „Zachodniopomorska edukacja medialna XXI wieku. Działania wychowawcze na poziomie szkół podstawowych, gimnazjalnych, ponadgimnazjalnych oraz wyższych w odbiorze komunikatów medialnych: wyzwania, zagrożenia, perspektywy” zorganizowany przez Wyższą Szkołę Humanistyczną Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie, Szczecin, 13 lutego 2015 r.
- „Katedra Historii Prawa w strukturach Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego”, Wystąpienie wygłoszone na spotkaniu okolicznościowym związanym z uruchomieniem czasopisma internetowego *Sapientia Iuris* Prawo Rzymskie i Kanoniczne. Historia Prawa, Szczecin, 30 kwietnia 2015 r.
- „Rozstrzygnięcia administracyjne organów samorządu terytorialnego i ich kontrola instancyjna w Polsce międzywojennej po unifikacji postępowania administracyjnego w 1928 r.”, konferencja naukowa „25 lat samorządowych kolegiów odwoławczych w systemie administracji publicznej”, Gorzów, 15-17 czerwca 2015 r.
- „Ochrona interesów prawnych Rzeczypospolitej na obszarze Wolnego Miasta Gdańsk w sprawach wynikających ze stosunków polsko-gdańskich w praktyce prawnej Prokuratury Generalnej RP w okresie międzywojennym”, Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Idee, normy i instytucje Kongresu Wiedeńskiego-200 lat później”, Warszawa 15-16 października 2015 r.
- „Obowiązki denuncjacji a lojalność rodzinna w obowiązującym prawie polskim w kontekście wartości chrześcijańskich”, Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Rodzina a prawo w cywilizacji chrześcijańskiej” Supraśl, 19-21 maja 2016 r.
- „Immunitet terytorialny szkół wyższych w Polsce po 1920 r.”, XXVI Ogólnopolski Zjazd Historyków Państwa i Prawa oraz Historii Doktryn Polityczno-Prawnych „Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej”, Mrągowo, 13-16 września 2016 r.
- „Stowarzyszenia sędziów w Polsce w świetle konstytucji z 1997 r. i sądowych ustaw ustrojowych”, Konferencja „Udział sędziego w debacie publicznej”, zorganizowana w Sądzie Najwyższym przez Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia”, Warszawa 26 września 2016 r.

- „Jednorazowa danina na potrzeby wojska z 1920 roku”, Ogólnopolska Konferencja Naukowa nt. „Z dziejów bankowości-w setną rocznicę powstania Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej”.
- „Pomoc prawna udzielana wolontaryjnie, jako element opieki hospicyjnej nad chorym i jego rodziną”, Konferencja Naukowa „Humanistyka wobec cierpienia i śmierci. 30-lecie opieki hospicyjnej na Pomorzu Zachodnim”, Szczecin 12-13 grudnia 2017 r.
- „Finanse publiczne państwa polskiego w praktyce prawnej Prokuraturii Generalnej RP w okresie międzywojennym”, II Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Z dziejów bankowości-historia monetarna Polski od X wieku do współczesności”, Lublin, 9 maja 2018 r.
- „Pomoc Skarbu Państwa w odbudowie zniszczeń wojennych w II Rzeczypospolitej”, XXVII Ogólnopolski Zjazd Historyków Ustroju i Prawa oraz Doktryn Politycznych i Prawnych, pt. „Wojny i ich wpływ na przemiany ustroju, prawa, myśli politycznej”, Lublin 10-12 września 2018 r.

11. Współorganizowałem oraz brałem udział następujących konferencjach.

- Konferencji Polskich Historyków Państwa i Prawa pt. „Podstawy materialne państwa do XX w.”, Szczecin, 23-26 września 2004 r.
- Polsko-Niemiecka Konferencja „Współpraca i doświadczenia w pracy hospicyjnej w Euroregionie Pomerania”, Police 2006 r.
- Międzynarodowe seminarium naukowe organizowane przez Stowarzyszenie Hospicjum Królowej Apostołów w Policach i Katedrę Pedagogiki Społecznej Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego pt. „W trosce o człowieka-pozamedyczne walory opieki hospicyjnej”, Szczecin, 30 listopada-1 grudnia 2010 r.
- I Szczecińska Konferencja Romanistyczna „*Civis Romanus sum*. Mistrzowie i dzieła polskiej romanistyki”, Szczecin, 18-20 września 2015 r.
- II Szczecińska Konferencja Romanistyczna „*Civis Romanus sum*. Problem interpretacji tekstu źródłowego. *In memoriam Professoris Janusz Sondel*”, Szczecin-Małkocin, 28-30 listopada 2017 r.

12. Współorganizowałem następujące wydarzenia naukowe.

- wykład otwarty Prof. zw. dr hab. Janusza Sondla pt. „Współczesne wartości prawa rzymskiego na tle jego dziejów i znaczenia w kulturze polskiej” na WPiA US, Szczecin, 13 czerwca 2016 r.
- wykład otwarty prof. Davida F. Pugsley'a, pt. *An Introduction to English Law*, na WPiA US, Szczecin, 28 października 2016 r.

13. Brałem udział bez wygłaszania referatów w następujących konferencjach.

- Zjazd Historyków Państwa i Prawa, „*Cuius regio eius religio*”, Lublin, 22-24 września 2006 r.
- Ogólnopolski Zjazd Dziekanów Wydziałów Prawa i Administracji, Rzeszów, 8 września 2008 r.
- Międzynarodowa Konferencja Sędziów Obszaru Apelacji Szczecińskiej i Wyższego Sądu Krajowego w Rostocku - *Quo vadis iustitia* Pozycja ustrojowa sądów powszechnych w polskim wymiarze sprawiedliwości, Strzekęcín, 15-17 października 2008 r.
- X Jubileuszowa Ogólnopolska Konferencja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Szczecin, 17-19 października 2008 r.
- Panel dyskusyjny „Jak nie aplikacja, to co?” w ramach IV Ogólnopolskich Dni Praktyk Prawniczych, Szczecin 21 kwietnia 2009 r.
- Ogólnopolski Zjazd Dziekanów Wydziałów Prawa i Administracji, Wrocław 2009 r.
- XVIII Ogólnopolska Konferencja Dziekanów Uniwersyteckich Wydziałów Prawa, Kraków, 23-25 września 2010 r.
- Ogólnopolska Konferencja Dziekanów Uniwersyteckich Wydziałów Prawa, połączona z Międzynarodową Konferencją „Rozwój i nowoczesne trendy w edukacji prawniczej”, Świnoujście, 14-16 września 2012 r.
- XVI Dni Edukacji Prawniczej, Szczecin, 19-22 listopada 2012 r.
- Ogólnopolski Zjazd Dziekanów Wydziałów Prawa i Administracji połączony z konferencją naukową pt. „Wydział Prawa we współczesnej rzeczywistości”, Poznań 5-7 września 2013 r.
- V Ogólnopolski Zjazd Cywilistów Studentów pt. „50 lat służby Kodeksu cywilnego na rzecz obywatela”, Szczecin, 29-30 maja 2014 r.
- XXV Ogólnopolski Zjazd Historyków Prawa pt. „Nauka i nauczanie prawa w przeszłości i współcześnie”, Kraków, 22-25 września 2014 r.
- Obchody 10-lecia utworzenia Prokuratury Apelacyjnej w Szczecinie, Międzyzdroje 12-13 lutego 2015 r.
- XVI Polsko-Czesko-Słowacka Konferencja Prawa Ochrony Środowiska „Rozwój prawa i polityki ochrony środowiska”, Pogorzelica, 5-8 września 2015 r.;
- V Ogólnopolska Konferencja Naukowej, „Opodatkowanie przedsiębiorców”, Szczecin, 25 września 2015 r.;
- Spotkanie i dyskusja dotycząca wymiaru sprawiedliwości z Rzecznikiem Praw Obywatelskich dr Adamem Bodnarem i sędzią Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku (prezesem TK w latach 2006-2008) zorganizowane przez redakcję czasopisma In

Gremio w ramach jubileuszu czasopisma „Setka z In Gremio – przebiegliśmy razem”,
Szczecin, 18 marca 2016 r.

- Międzynarodowa konferencja naukowa „Rodzina a prawo w cywilizacji chrześcijańskiej”,
Supraśl, 19-21 maja 2016 r.

- Konferencja „Prokuratoria Generalna-200 lat tradycji ochrony dobra publicznego”
Konferencja zorganizowana przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa, Warszawa 18
listopada 2016 r.

14. W 2004 r. otrzymałam od Rektora Uniwersytetu Szczecińskiego nagrodę
indywidualną II stopnia za szczególne osiągnięcia w dziedzinie nauki.

Monika Tkacz